

בשולי המהדורה

בעמודים אלה יפורטו כללי העריכה אשר לפיהם הוכנה מהדורתנו זו. לא נתייחס כאן לעניינים חריגים ולמופעים נדירים, אלא רק לאלה אשר יושמו והשפיעו בכל רוחבה של יריעת העבודה:

- נקדים את אשר כבר נאמר בתחילת הכרך, בדפי הראשית לכתבים, שכל ההערות המצויינות באותיות הריהן הערותיו של שב"ד, ואילו הערות העורך נתונות בציוני ספרות.

- יש אשר ניתנת הערה להערה; אם נעשה הדבר בידי שב"ד, צויינה ההפניה באות עילית בין סוגריים עגולים, ואם זו הערת עורך – ניתנה ההפניה בסימן כוכבית. כאשר הוסיף העורך דברים על הערותיו של שב"ד – הריהם ניתנו בין סוגריים רבועים – וכאמור מיד להלן.

- כלל נקוט הוא שכל סוגריים רבועים הריהם משל העורך, וכל סוגריים עגולים הריהם דברי שב"ד. רק בתוך רצף דברי העורך – במקום שאין הקורא עלול לטעות – יכול שתיסגרנה מילים בסוגריים עגולים.

- הכלל הנ"ל תקף גם בתוך ציטוטים של מקורות ראשוניים: בין סוגריים עגולים הוסיף שב"ד את מילותיו, ובין סוגריים רבועים יכול שיבהיר העורך את דברי המקור, או ישלים את מילות הנוסח המקורי במקום ששב"ד בחר לצטט בדילוג. במקומות שבהם יש מקום לטעות – כאשר אין הקורא יכול להבין אם המילים שבין סוגריים הינן בגוף דברי המקור או אם הוסיף אותן שב"ד – ניתנה הוספתו של שב"ד בין סוגריים צומדים: {}.

- הכלל הוא שאין עריכה לשונית, או 'התערבות' אחרת, בנוסח דבריו של שב"ד – וכאשר נחוצה היתה הבהרה קצרה, נעשה הדבר בין סוגריים רבועים. עם-זאת, ישנם לכלל הזה סייגים וחריגים, והריהם מפורטים כאן:

- כפי שנאמר כבר בדפי הראשית, פעמים רבות חולקו פסקאותיו המקוריות של שב"ד לשתי פסקאות, ואף ליותר. ישנם מקרים שהתחייבו מכך שינויי

נוסח קטנים (כגון במקומות שכתב שב"ד: "בפסקה הקודמת", והנוסח המודפס הוא: "בפסקאות הקודמות"). פעמים הרבה חולקה הפסקה המקורית כך שחלקה הראשון – בדרך-כלל שורה או שתיים – מהווה 'פסקת אָם', מעין כותרת או הסבר מקדים לפסקאות-הבנות אשר תבואנה אחריה.

• לעתים, הרשינו לעצמנו לחלק משפטים ארוכים של שב"ד לשניים – בייחוד על-ידי החלפת נקודה-פסיק בנקודה.

• גם הפיסוק שניתן על-ידי שב"ד שונה לפעמים, כדי 'לאורר' משפטים ארוכים ודחוסים.

• משתי הסיבות הנ"ל נוצרו מקרים שבהם ניתן פסיק לפני נְאוּ החיבור, ויש אשר אף תעמוד נְאוּ זו בראש משפט. דבר זה מהווה סטייה מכללי הפיסוק הרשמיים, וכמעט תמיד הריהו מעשה ידי העורך – על כל המשתמע מכך...

• מילותיו של שב"ד שונו רק לעתים נדירות, ותמיד באופן שאינו משנה את התוכן אלא רק מסייע לשטף זרימת הדברים ולנוחות הקריאה. הנה שתי דוגמאות לשינויים כאלה:

1. במקומות אחדים, שונה סדרן של מילים בתוך משפט – בפעולת 'שיכול' – לנוחות הקריאה ובהירות ההבנה. למשל: ההתנסחות "שני הדברים גם-יחד שאמרנו", שונתה בנוסח הנדפס: "שני הדברים שאמרנו גם-יחד", וכד'.

2. בהסברי 'רבותא', או מיקוד-דברים, הוחלפה המילה "וזה" במילה: "וזאת", כמקובל כיום.

• כאמור, הוספת מילים נעשתה רק בתוך סוגריים רבועים; הנה גם דוגמה להוספה שכזאת: כאשר שב"ד מתנסח: "בין א' רב" – במקומות בהם עלול הדבר לגרום אי-הבנה – שונה הנוסח, ונדפס: "בין א' ו[בין] ב". במקרים כאלה, ודומיהם, יכול שיינתן סוגר רבוע בתוך המילה.

• שב"ד נהג לציין שמות חיבורים וספרים בין מרכאות – וסימון זה שונה לגרש בודד (מֶרְכָא) מכל צד.

• בציטוטיו של שב"ד ממקורות ראשוניים, נהגנו על-פי הכללים הבאים: לשונם של המקורות המובאים נבדקה – ובדרך-כלל נעשתה הבדיקה על-פי המהדורות המופיעות בתקליטור 'פרוייקט השו"ת' של אוניברסיטת בר-אילן. במקומות בהם התבקש שינוי-לשון קל – על פי מהדורה חדשה ומדויקת יותר מזו שהיתה בפני שב"ד – נעשה הדבר ללא הערה. במקום ששינוי הגירסה עלול להשפיע על תוכן הדברים – הושאר נוסח שב"ד בעינו, והדבר צויין בהערת שוליים.

• בחלק מן המקרים ניתנו ציטוטי שב"ד מ'משנה תורה' להרמב"ם תוך שינויים קלים מנוסח מהדורת-הדפוס שהיתה בפניו, על-פי מהדורתו המדויקת של הרב יוסף קאפח. (כך נעשה גם, לעתים, בציטוטי הרמב"ם בהערות העורך).

• רווחים מוגדלים בין פסקאות מבטאים 'אתנחתא לנשימה' – מעין 'פרשה פתוחה' – ומעבר 'מעניין לעניין באותו עניין'. ישנם רבים כאלה אשר שב"ד הורה עליהם, בשוליהם של דפי כתב-ידו, אך ישנם גם כאלה שניתנו בידי העורך. (לפעמים 'נבלע' הרווח המוגדל, כאשר הוא 'נופל' בסוף עמוד; הקורא חד העין יוכל להרגיש גם ברווחים הסמויים הללו, מפני שבמקרים אלה נפתחת הפסקה בראש העמוד הבא ללא ה'כניסה' המקובלת).

• פעמים שהורה שב"ד בשולי דף כתב-היד להדפיס רצף פסקאות באות דפוס זעירה, אשר בעידן דפוס הפלֶט נהוג היה לכנותה 'אות פֶּטִיט'. במהדורתנו לא נהגנו כך; גודל האות לא שוּנָה, אך פסקאות ה'פֶּטִיט' ניתנו בשורות צרות יותר, תוך שְמֻלָּה אותן עמודה אפורה הניצבת מימין. כך נהגנו גם במספר מקומות שהדבר התבקש, אף ששב"ד לא הורה על כך בכתב ידו.

• שב"ד נהג לכתוב שם-שמים תוך דילוג על האות לְמֶד והחלפתה במקף (= אָ-הים). כך – בתוספת ניקוד – ניתן אפוא השם במהדורה כולה, גם במקומות המעטים בהם נקט שב"ד בכתיב אחר. (כלל זה אינו אמור בהערות העורך, שם ניתן השם ללא דילוג על האות לְמֶד, ובתוספת מקף לפנייה). כאשר כתב שב"ד את השם ברמיזה – האות הָא וגרש לידה – לא שוּנָה הדבר בדרך-כלל, אך לפעמים הוא הוחלף ונדפס כקריאתו (= השם).

• במהלך השנים בהן כתב שב"ד את חיבוריו, הוא נע בין צורת הכתיב החסר (בתוספת ניקוד) – בייחוד בשנים המוקדמות – לבין צורת הכתיב המלא אשר נקט בה בחיבוריו המאוחרים. אנו הנהגנו במהדורה את צורת הכתיב המלא, על פי כללי האקדמיה ללשון (מלבד אי-אילו מקרים היוצאים מן הכלל). עם זאת, הוספנו לעתים ניקוד חלקי, ויש אשר 'חזרו' אז המילים המנוקדות אל צורת הכתיב החסר.

• כללי הכתיב הנ"ל תקפים גם בציטוטים של מקורות ראשוניים – למעט פסוקי תנ"ך. אלה הובאו כצורתם, על-פי תנ"ך קורן, ובניקוד חלקי עשיר. במקרים של התפלגות הנוסח ל'כתיב' ו'קרי', ניתנה צורת ה'קרי' בלבד. במקרים בהם כתוב "הוא" ויש לקרוא "היא" נדפס "היא"; כך גם פְּתיבה: "ירושלים" אשר נדפסה כך, על אף שכתוב "ירושלם" ומנוקד 'חיריק חסר' בין שתי האותיות האחרונות.

- פיסוקם של פסוקי התנ"ך נעשה לפי תוכנם, ובדרך כלל יוצג האתנח בפסיק (או נקודה-פסיק), וסוף הפסוק סומן בנקודה. אף כאן הרשינו לעצמנו – לעתים – לשנות את הפיסוק אשר ניתן בידי שב"ד.
- מראי המקום – לפרקים ופסוקים – נתונים אף הם לפי תנ"ך קורן; (לפעמים הוער על הבדלים בציוני הפסוקים בדפוסי תנ"ך אחרים).
- בסופו של כל חיבור מצויין מועד כתיבתו – והנה זהו הכלל באשר לציון הזה: כאשר נדפס המועד 'בסתם' – (כגון: ניסן תשכ"ז) – הריהו ניתן על-ידי שב"ד, בדפי כתב-ידו, עם חתימת החיבור. במקום שנאמר: "מועד הכתיבה" וכו', הרי אלה דברי העורך, כאשר שב"ד לא ציין דבר, אך ניתן היה – על-פי 'סימנים מעידים' שונים – לקבוע את המועד בוודאות. יש אשר ניתן היה רק לשער את מועד הכתיבה, בקירוב, ואז נדפס: "מועד הכתיבה המשוער" וכו'. לעתים באה לאחר שורה זו גם הערת-עורך המתייחסת למועדי הכתיבה.
- כאשר מובאים במהדורתנו חיבורים שכבר נדפסו – בחוברות 'סלם', או בפני עצמם – ייאמר הדבר בפתיחתם או בסיומם (לאחר השורה על מועדי הכתיבה). אם לא נאמר דבר – אות הוא שהחיבור לא פורסם מעולם, והריהו רואה-אור לראשונה במהדורתנו.
- האמור כאן, בנקודה זו ובקודמתה, בא לביטוי גם בסקירה אשר בראש כרך זה – 'שלושים שנות יצירה, כתבי שב"ד לאורך ציר הזמן' (עמ' 25) – סקירה שפורטו בה מועדי כתיבתם של כל חיבורי שב"ד, כמו-גם אתרי פרסומם של אלה אשר פורסמו.
- לבסוף, הנה וידי באשר לדרך בה צויינו בהערות העורך תאריכיהם של אירועים שונים. פעמים הרבה ניתנו גם תאריכי הלעז – לספירת הנוצרים – בצד התאריך העברי. דבר זה נעשה בלב-בן-לב, באשר יודע אני שהוא היה זר לרוחו של שב"ד, ואילו ביקשתי את הסכמתו – נראה שהיה מונעני מכך. אלא שככלות-הכול רואה אני את תפקידי כשושבין נאמן לכותב ולקורא גם-יחד, ובנקודה זו הכריעה נאמנותי לקוראים – לשִׁטָּף עיונם – על אף שצרמתי כאן בטוהר עקרונו של שב"ד.